

Kisközségek könyvtárai tegnap, ma (és holnap?)

Varga Róbert

1989-ben vizsgálatot végeztünk a kisközségekben bővelkedő Somogy megye 10 központi, úgynevezett C-típusú könyvtárában. Mivel egy központi könyvtárhoz átlag 3 fiókkönyvtár tartozik, a vizsgálat 40 könyvtárra terjedt ki, s nagy figyelmet fordított a könyvtárakat körülvevő társadalmi környezetre is.

Az 1972-es szakmai irányelvek nemcsak az IFLA ajánlásainak lenyomatai, hanem az 1007/71. sz. településhálózat-fejlesztési koncepció hatását is tükrözik, híven követvén a közigazgatási felépítést a könyvtárügyben, az A-, B-, C- és D-típusú könyvtárak kategóriáinak meghatározásával. A településfejlesztési koncepció hatása a társadalomra nem volt kedvező, nem is vezették be maradéktalanul elképzeléseit. Az elmúlt húsz év alatt a kistelepüléseken olyan folyamatok indultak el, amelyek anyagi, társadalmi és kulturális téren visszafejlődést okoztak.

E felülről irányított, károsnak bizonyult folyamatok ellen a kistelepüléseken egyetlen kultúráközvetítőként az ún. D-típusú könyvtárak vehették volna fel a harcot hagyomány- és értékörző, valamint információszolgáltató szerepkörükben. Persze, hogy kevés sikerrel, különösen ott, ahol a könyvtár maga is áldozatul esett a visszafejlesztésnek, és korábbi tárgyi, személyi feltételeit elvesztette. A személyi feltételek romlásához hozzájárult az értelmiségiek tömeges elvándorlása, tudvalevő ugyanis, hogy a kisközségek könyvtárait a legtöbb helyen kezdettől fogva a tanítók vezették. Sajnos, a vizsgált fiókkönyvtárakban közülük ma már csak négyen teljesítenek szolgálatot.

Nem tartozik szorosan az írás témájához a településfejlesztési koncepció társadalmi hatásának vizsgálata, azt azonban talán nem érdektelen megemlíteni, hogy Somogy megyében a falvak lakossága 1970-től 1989-ig 20 százalékkal csökkent. Hozzájárult a kis falvak ellehetetlenüléséhez az is, hogy időközben az alsótagozatos iskolák többsége is megszűnt. A könyvtárügy számára némi kárpótlás, hogy ezekben az elhagyott osztálytermekben könyvtárakat rendezhettünk be.

A jelentések szerint a D-típusú könyvtárak mintegy fele fűtési gondokkal küszködik. E látszólag elhanyagolható ténynek vizsgálatunk szempontjából nagy jelentősége van, hisz a kisközségekben a falusi lakosság többnyire a fűtési idényben venné igénybe a könyvtár szolgáltatásait. Egyáltalán nem közömbös tehát, hogy ebben az időszakban hány fok meleggel várják az olvasókat a falusi kiskönyvtárak.

Somogy megyében a lakossághoz viszonyított olvasói arány 22 százalék körül stagnál. Természetes, hogy ebből nem azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a községekben a könyvtári tagok öntudatosabbak és nem hagyják el lakhelyüket, hanem azt, hogy az aktív keresők mennek el. Falun egyre inkább a hátrányos helyzetű rétegek maradnak, és ők alkotják a falusi olvasók nagyobb hányadát.

Napjainkban azon rétegek növekedésével kell számolnunk, amelyek speciális szolgáltatásokat igényelnének a könyvtáraktól: több nyitvatartást, több helybenolvasási

lehetőséget vagy éppenséggel a könyvek házhoz szállítását, hangoskönyveket stb. A gyakorlat az ellenkezőjét mutatja, nekik jut a legkevesebb könyv.

Tárgyi feltételek: a vizsgált Somogy megyei C-típusú (központi) könyvtárak átlagosalapterülete 98 négyzetméter. (Mindegyik rendelkezik raktárral.) A fiókkönyvtáraké (D-típus) 32 négyzetméter. A központi könyvtárakban átlag 25,7 ülőhely, míg a fiókokban átlagban 8,4 hely várja az olvasókat. Hat fiókkönyvtárban egyetlen ülőhely sincs.

A központi könyvtárak hetenként átlagosan 4,7 napon tartanak nyitva, mégpedig 26,9 órában; a fiókkönyvtárak 1,6 napon, heti 4,1 órában.

Az egy lakosra jutó kötetek száma a vizsgált körzetközpontokban 7,1, társközségekben 4,7. A megyei átlag 5,7 kötet. Az egy olvasóra jutó kötetek száma a vizsgált körzeti központokban 26,1, a társközségekben 30,8 kötet. A megyei átlag 26,9 kötet, ez arra utal, hogy mindenütt sok az elfekvő könyv. A letéti csere nem, vagy alig fejlődött, a kisközségek könyvtárai az elavult könyvek tárházaivá váltak.

A felmérésből egyértelműen megállapítható, hogy az a fajta könyvcseré, melyet az ellátás javítása érdekében a szakmai irányelvek tűzték ki célul, anyagi és technikai okok miatt nálunk nem valósult meg.

Sajnos szinte kivétel nélkül elmondható, hogy a társközségek fiókkönyvtárosainak nincs módjuk beleszólni az új könyvek rendelésébe. A központi könyvtárosoktól tudjuk, hogy nem is nagyon igénylik az effajta lehetőséget. Az is igaz, hogy nincs számukra olyan segédlet, amelynek alapján tájékozódhatnának a megjelenő új könyvekről. Az Új Könyvek című állománygyarapítási tanácsadó a fiókkönyvtárakba nem jár. Éppen emiatt határozta el a megyei könyvtár módszertani osztálya, hogy a fiókkönyvtáraknak 1990-től előfizet a *Könyvvilág* c. lapra.

A folyóirat-vásárlás: a szakmai irányelvek 50-féle hírlap és folyóirat előfizetését javasolják a C-típusú könyvtáraknak. A vizsgált központi könyvtáraknak átlagosan 22-féle jár. Ha levonjuk a lengyeltóti könyvtár kiemelkedően magas előfizetési számát – az intézmény a művelődési házzal közösen 76 periodikumot járát –, a beszerzett folyóiratok átlagos száma csak 15. Még nagyobb baj, hogy a vizsgált fiókok 60 százalékába semmilyen folyóirat nem járt! A fennmaradó 40 százalékban pedig átlagosan 5 folyóirat olvasható.

Az új periodikumok előfordulásának szegényessége arra ösztönözte a megyei könyvtár módszertani osztályát, hogy még az őszi folyóirat-rendelések előtt körlevelet adjon ki, amelyben felhívta a könyvtárak figyelmét az újonnan megjelent periodikumokra, s ajánlójegyzéket is közölt 25 lap adataival, jelezvén, hogy fontosnak tartja e lapok könyvtári jelenlétét.

Személyi feltételek: a 10 központi községben 11 főhivatású könyvtáros dolgozik. (Lengyeltótiban 2 fő.) Közülük csak háromnak van felsőfokú iskolai és szakmai végzettsége, a többi az érettségi birtokában 200 órás középfokú könyvtárkezelői tanfolyamot végzett. A főhivatású könyvtárosok átlag 11,5 éve vannak a pályán. Havi illetményük átlagosan 8.461 Ft. (A bérrendezés utáni adat!)

A fiókkönyvtárosok közül ketten klubkönyvtárosi státusban vannak, a többi tiszteletdíjat kap, havonta átlagosan 600 Ft-ot. Csak 20 százalékuknak van könyvtárosi szakismerete, 40 százalékuk általános iskolát végzett.

Nagy baj, hogy a hálózati alközpontok az utóbbi évtizedben alig-alig szerveztek alapfokú könyvtáros tanfolyamot a tiszteletdíjasok részére. Emiatt rövidesen olyan helyzet alakul ki, amelyben a fiókkönyvtárosok közül senkinek nem lesz alapfokú könyvtárosi képzettsége.

A tiszteletdíjasok átlag 11 évet, tehát kevesebbet töltöttek el könyvtároskodással, mint főhivatású kollégáik. Ez a tiszteletdíjasok nagymérvű cserélődésére vezethető vissza. Más összefüggésben már sajnálatos tényként említettük, hogy kevés a pedagógus a kiskönyvtárak élén, mert esetünkben a négy pedagógusból három több mint 30 éve, egy pedig több mint 20 éve könyvtáros a falujában, ahonnan eljár tanítani.

Kép, sötét ecsetvonásokkal - ez a jövő? A kép, amely az írás olvastán a kisteleplülések könyvtárainak állapotáról kialakult az olvasóban, eléggé lehangoló. Kicsi alapterület, elavult könyvekkel teli, zsúfolt polcok, kevés ülőhely - a fűtés megoldatlansága már fel sem tűnik. Kevés vagy egyáltalán nem járó hírlapok és a még alapfokú tanfolyamot sem végzett, érdekeiket érvényesíteni alig tudó tiszteletdíjas könyvtárosok nagy aránya a könyvtárakban. Ez volna a leltár, ez a húszéves munkálkodásunk eredménye? - annak ellenére, hogy a kezdet kezdetén határozott elképzelésünk volt a kisteleplülések ellátásáról. Mi lehet az elmaradás oka? Már hallom is a szakmai oldalról a választ: a könyvtárak iránt megnyilvánuló állampolgári-olvasói érdektelenség. De ennek mi az oka? Folytatnám a nyomozást abban a tudatban, hogy a skandináv országokban a lakosság több mint fele rendszeres látogatója a könyvtáraknak, nálunk még a negyede sem. A tudás és az információ iránti érdektelenség miatt nem járnak az emberek a könyvtárakba? Lehet. Hisz nálunk nem volt szokás felkészülten menni a falugyűlésre, előtte átböngészni a helyi tanácsi határozatok jegyzőkönyvét, amit könyvtáraink többsége őriz. Hiszen renitensnek, összeférhetetlennek minősítették a felszólalót akkor is, ha a közösség érdekében emelt szót. Múlt időben írtam, mert remélem, olyan kor közeleg, amelyben minden állampolgár számára erkölcsi kötelesség lesz a saját érdekében vagy éppen a közösség érdekében vállalt felszólalásához az információgyűjtés. Szívem szerint elmondanám szakmám védelmében, ha komoly kihívásokat kapunk a lakosságtól, s ha továbbra is kapunk pénzt a helyi önkormányzattól és az államtól, például pályázatok formájában, tovább tudjuk építeni könyvtárügyünket, hogy a könyvtárak egy-egy lakóhelyi közösség dolgozószobái legyenek, amint azt a legújabb kori utópista könyvtárosok megálmodták. Hogy milyen szervezetben gondolom tevékenykedését? Jól működő ellátási rendszer keretében. A könyvtár ellátására társult önkormányzatok pénzét az állam részéről bizonyos százalékkal kiegészíteném, így később egy-egy jónévi kisiparos vagy vállalkozó a könyvtárnak adjon különféle megbízásokat témafigyelésre vagy közhasznú információk szolgáltatására, a fontosságtól függő anyagi ellenszolgáltatás fejében. Így a három forrásból eredő pénz megteremtené a lehetőségét annak, hogy könyvtárügyünk elinduljon azon az úton, ahol a fejlett országok már régóta járnak az olvasók szolgálata érdekében.